

Ս. Իշմիածնի միարանութեան մեծ թուի վերայ:

«Մեծ ու փոքր հինգ հարիւր միարան են, Աջով խաչով սիրուն պատարագ կանեն»:

Նոցա սիրար զուարճանում է գեղեցիկ հոգեւոր հանդէսներով և ժամասացութեամբ:

«Տասն երկու կախկոպոս թափօր արաւ:

Տիրացուների ձայնը խելքս տարաւ»:

Ասում է աշուղ Միսկին Բուրջին. նոցա գովում են Հայոց հոգեւոր Տիրոջ Ս. Լուսաւորչի փոխանորդի պատկերը, աթոռը, դրեստը, կատարած արարողութիւնները. «Իշմիածին խիստ գովական զանազան, բացառանում է աշուղ Ղազարը, ծառայ եմ քո սուրբ աթոռին Սրբազան, մի հէնց պայծառ կուփայլի, նման է արեգական, չորս կողմն լաջիվարդ քաշած կու երևայ զարմանազան, աջիդ ունես լալ ու եաղութ ալմաստ թրաշ սուրբ գաւազան, Եփրեմ սուրբ կաթուղիկոսն խիստ գովական զանազան»։ Վերջապէս նոցա զմայլեցնում են Ս. տաճարի ներքին շուքն ու պայծառութիւնը. Միսկին Բուրջին երգում է՝

«Իշմիածին խիստ սիրուն պայծառ տեսի, Երկու հարիւր կանթեղ, յիսուն ջառ տեսի, Դիփի ամէնը ջերկա ջերկա վառ տեսի, Վաթսուն աւել հէնց ոսկի բուրվառ տեսի, Երեք հարիւր ոսկեկապ շուրջառ տեսի, Ոսկի արծաթ պատկեր է ամէն պատը, Արշում է խալիչէքն զառ տեսի»:

Աշուղ Ղազարն երգում է.

«Գիշերահանց քաղցր ձայն կուտայ,

Կու բացուի դրախտի դուռն,

Միջին բաղմայրած է

Լուսաւորչու աջոյ կուռն,

Ոսկէ դալամով քաշած է

Գիւլխտանի վարդն ու սիւմբիւլն

Ոսկէ մարմար սուրբ սեղանն

Խիստ գովական զանազան»:

Թէպէտեւ այսօր աշուղների այս նկարագրած պայծառութեան միայն աղօտ հետքերն են երևում, որովհետեւ աւելի աչքի են ընկնում Ս. Իշմիածնի տաճարի խամրած նկարները, խոնավութիւնից անշքացած կամար-

ները և նոյն իսկ եկառնուտ անճաշակ զարդերն ու անօթները, սակայն առանց երկմտութեան կարելի է ասել, որ այդ վիճակը ժամանակաւոր է եղել և ժամանակաւոր էլ կը մնայ և ոչինչով չի կարող նսեմացնել Ս. Իշմիածնի իսկական փառքի պայծառութիւնը, քանի որ նորա հիմունքը հաստատուած են ոսկի անապական խարսխի վերայ անշարժ և անդդուելի և նորա անծախելի նիւթերից կազմուած յօրինուած շէնքը պատկուած է մի մեծ լուսաւոր խաչով, որ միշտ տեսանելի կերպով փայլել է և կը փայլի Ս. Լուսաւորչի արժանաժառանգ յաջորդի ճակատին:

Կ. Կ.

ԲԵԹԷԼ ԱՆԿԵԼԱՆՈՅԸ ԲԻԼԵՖԷԼԴԻ ՄՕՏ:

Պատար Բողեւլլինգի գործունէութեան մասին Արարատի այս համարում լոյս տեսնող լուրը ստիպում է ինձ վերականգնել յիշողութեանս մէջ այն տպաւորութիւնները, որ ընդունել եմ մի տարի առաջ նորա հիմնարկած բարեգործական հաստատութիւնները այցելելով և աշխատել մի թեթեւ գաղափար տալ քրիստոնէական ոգու քաղաքակիրթ աշխարհի մէջ ներկայում իսկ կատարած հրաշքների մասին:

Անցեալ ամառ Մարբուրգի համալի գործաստուածաբանութեան ուսուցչապետ Ա. խելիս մի դասախօսութիւն էր կարդում «Ներքին Միսսիոնի»* մասին և իւր ունկնդիրներին գործնական քրիստոնէութեան մի կենդանի օրինակ ներկայացնելու համար ճանապարհորդութիւն յանձն առաւ նոցա հետ դէպի գերմանիոյ ամենանշանաւոր բարեգործական հաստատութիւններից՝ մէկը Բեթէլ անկեւանոցը, Բիլեֆէլդ քաղաքի մօտ Վեստֆալիայում: Ես ևս մէկն էի նորա ուղեկիցներից: Մեզ ամենայն սիրով հիւրընկալեցին այնտեղ և մէկ ու կէս օրուայ մէջ մենք այնքան բան տեսանք, որ կեսնքիս ամենա-

* Կաշխատենց մի ուրիշ անգամ պարզել Թէ ինչ է ներքին Միսսիոնը:

թանկագին ժամանակներից կարող եմ համարել այդ ճանապարհորդութիւնը:

Բեթէլ անկեղանոցի հիմնադիրը՝ պատուր ֆոն Բոդելշվինգ, պրուսական նախարարի սրդի է և անդակից է եղել հանգուցեալ Ֆրիդրիխ կայսեր, որ մինչև մահը բարեկամական ղռլ — ով էր խօսում նորա հետ: Փարիզում գերմանական համայնքի Պատուր կարգուած լինելով՝ նա մի շաբաթուայ ընթացքում զրկուում է իւր բոլոր 4 որդիներից և ուխտում է կողմ հետ իւր ողջ կեանքը մարդկային ամենաթշուառ և շատ տեղեր բարձի թողի արուած մի դասակարգի, ընկնաւոր (էպիկեպոսիկ) հիւանդների խնամելուն նուիրել, և այդ նպատակով կառուցանում է 1866 թ.-ին սեփական միջոցներից անկեղանոցի առաջին տունը, ուր և զետեղուում են յաջորդ տարին առաջին 3 հիւանդներին: * Ահա այս հիմնարկութիւնն է, որ աճելով այժմ՝ հոկայական չափերի է հասել: Նա խնամում էր անցեալ տարի իւր յարկի տակ 1,447 ընկնաւորներ և ուրիշ մի քանի հարիւր յիմարների, անգամաւոյժների, որբեր, որոնցով զբաղուած են 5 պատուր, 8 բժիշկ, 66 տներէց 71 սարկաւագ, 60 սարկաւագուհի, 34 ծառայ և 95 աղախին: Եւ այս ամէնը յառաջ է եկել մի մարդու ջանքով միայն, որ ահագին տարածութեամբ գետին է ձեռք բերել մի այնպիսի տեղում, ուր հողը թղերով են գնահատում: մօտ 130 մեծ ու փոքր շէնքեր է կառուցել նորա վերայ, ամեն տեսակ յարմարութիւնների, կարգ ու կանոն ստեղծել՝ տասնեակ հազարներ մարդոց ** թշուառ կեանքի դառնութիւնը ամփելու համար:

Նա միլիոններ չունէր ի հարկ է և այն ահագին գումարները, որ այս հաստատու

թեան վերայ հարկաւոր էր գործ դնել, կուպէկ կուպէկ ժողովել է բարեգործ անձերից՝ դիմելով անդադար մէկին միջոցին. գուրսը զանազան միջոցներ գործ դնելով հաստատուն եկամուտներ ձեռք բերելու համար, ներսը տնտեսելով և արդիւնագործելով ձեռք բերածը, և երբ այսօր քրքրում եմ այն տեղեկագիրները, որ Բեթէլից հեռանալիս մեզ տուին՝ մանրամասն տեղեկութիւններ ունենալու հաստատութեան մասին, ոչ մի խօսք ոչ մի տեղեկութիւն չեմ գտնում այնտեղ իրեն, այդ բոլորի հեղինակի մասին: Աչքի անցնելով կամ անձամբ գրելով բոլոր թղթերը, նա թոյլ չէ տալիս իւր ստորագրեալներին, որոնցից շատերը գրեթէ պաշտում են նորան, որ և է գովասանք շրջալիւ իւր հասցէին: Ինչ որ իմացանք այդ էլ անցողակի կերպով մեր առաջնորդները ասացին: Այսպիսի մաքուր համեստութեամբ զարգարուած քրիստոնէի սէրը և կարող էր միայն այն հրաշալիքը յառաջ բերել, որ մենք Բեթէլում տեսանք:

Ինչպէս կեդրոնական շէնքը, որի անուանով ամբողջ հաստատութիւնը Բեթէլ է կոչուում, այնպէս և անկեղանոցի միւս կարեւոր շէնքերը մի մի անուն ունին սուրբ Գրքից վերցրած, որոնք այդ շէնքերի նշանաբանն են ցոյց տալիս և որոնցից շատերը իրենք հիւանդներն են դրել: Բեթէլում ուր մօտ 250 ընկնաւոր աղջիկներ են ապրում, գտնուում է է նաև կենդրոնական խոհանոցը և ճաշարանը, 700 հոգու համար կերակուր է պատրաստուում այդ տեղ: Մեր հիւրընկալները ցանկութիւն յայտնեցին, որ մենք ևս ընդհանուր ճաշարանում հիւանդների հետ մէկ տեղ ճաշենք, նոյն ճաշից, ինչ որ նոքա են վայելում և մենք սիրով յանձն առանք: Պէտք է մտածել, թէ ի՞նչ զգացումներով ճաշել կարող է մէկը մի քանի հարիւր ընկնաւորների մէջ նստած, որոնցից շատերը բոլորովին ապուշ են արդէն, անհանգիստ շարժումներ են անում, տարօրինակ ձայներ արձակում, գալիս սիրտլիր խօսակցութիւն

* Բոդելշվինգ արդար Յոքի նման վարձատրուել է կրկին Տիբոլից իւր համբերատար սիրելի համար, նա հայր է այժմ կրկին 4 հասուն զաւակների:

** Վերել տուած հիւանդների թուից ուղիղ եզրակացութիւն հանելու համար պէտք է ըմբռնաւ, որ նոքա հիւանդներ են և մաքուր անդադար նոքա մէջ տեղ է բաց անում՝ նորերի համար:

են բաց անում քեզ հետ լորձիւնոտ ձեռներով ողջունում: և ինչպիսի, ինչպիսի կարգապահութիւն պէտք է տիրապետէ այդ տեղ, որ առանց նողկալու կարելի լինի նոցա մէջ նստել: Մենք նստանք և նոյն իսկ ախորժակով ճաշեցինք: այն հանգստութիւնը, այն բարեկամական անկեղծ արտայայտութիւնը, որ այստեղ նկարուած է ամէնքի գէմքերի վերայ, այնպիսի մի խորը պատկառանք և անբացատրելի զգացում են ներշնչում որ սիրով ու հանգիստ սրտով ես նայում ամէն բանի վերայ: ճնշուած ի հարկ է մարդկային թրշուառութեան այդ խլճալի տեսարանի ներքոյ բայց և զօրացած ու բարոյապէս կազդուրուած՝ սիրոյ և անձնուիրութեան ամենազեղեցիկ օրինակներ աչքի առաջ տեսնելով զգալով մարդկային արժանապատուութեան բոլոր վսեմութիւնը, որ եղբայրը իւր դժբաղդ եղբոր օգնելուն, իւր անձը նորա համար գնելուն մէջ ցոյց է տալիս:

Ճաշարանում, ինչպէս և ամէն տեղ, իւրաքանչիւր փոքրիկ խումբ ընկնաւորների մօտ կայ մի վերահսկող, որ իսկոյն վրայ է հասնում երբ հիւանդի ջղաձգութիւնները բռնում են, մտերմաբար խօսում մխիթարում է ամէնքին, զարմանալի համբերատարութեամբ տանում՝ նոցա քմահաճութիւններին, իւր ձեռքով կերակրում շատերին ինչպէս երեխաների, հանգարտեցնում նոցա յուզուած կրքերը և չնչին բաներով գոհացում տալիս: Եւ այդ պահապանները բոլորն էլ կամաւոր, առանց որ և է վարձի ակնկալութեան են անկեղծանոց մտել, ամենածանր և գժուարին ծառայութիւններ յանձն առել: Միայն ստորին մեքենայական աշխատութիւնների համար այս տեղ վարձկան բանուորներ կան: Հիւանդներին խնամելու բոլոր գործը կամաւոր ծառայողների վերայ է, որոնք առնուած են ժողովուրդի թէ բարձր և թէ ցածր դասակարգերից, 20-22 տարեկանից վեր, իրենց կատարեալ հասակի մէջ, և կրթուում են այստեղ նոյն կերպով, նոյն պաշտօնի համար հաւասարապէս, ծառայելով ի հարկ է այնուհետեւ

տեւ այնպիսի գործի, որ աւելի յարմար է իրենց անհատական ընդունակութիւններին և տրամադրութեան: Սակայն նոքա պատժաւ պէտք է լինեն հարկաւոր գէպքում ամէն տեսակ գործ կատարել՝ անբուն գիշերներ անցնել մահուան անկողնի մօտ, հրակել անզուսպ խելագարների, անձամբ աշխատել մաքրութեան վերայ:

Ինչպէս նախնական եկեղեցու մէջ հիւանդներին և աղքատներին խնամողները սարկաւագ և սարկաւագուհի էին կոչուում, այնպէս և այստեղ: Սարկաւագների կեդրոնաւայրն է նազարեթ կոչուած տունը, ուր սնանում են հաշմանդում և ընկնաւոր տղաներ և ուր վերեւ յիշուած, բուն իսկ Բեթէլում ծառայող 71 - ի հետ մէկ տեղ պատրաստուում և ուղարկուում են զանազան կողմեր մօտ 240 եղբայրներ նոյն բարի գործով զբաղուելու ուրիշ հիւանդանոցներում: Աւելի բազմաթիւ են սարկաւագուհիները, մօտ 600 թուով, որոնք տարածուած են աշխարհիս զանազան մասերում, մինչև Աֆրիկայի խորքերը՝ տառապեալ մարդկութեան կարեկից լինելով: Նոցա մայր տունը Սարեփթա է կոչուում որի կեդրոնում գտնուում է մի գեղեցիկ մատուռ և դորա շուրջը չորս մեծ սենեակներ հիւանդների համար, յամբարգութեան միջոցին բացուում են մատուռի գէպի այդ սենեակները նայող լուսամուտները և անշարժութեան դատապարտուած հիւանդներ կարող են իրենց անկողիններից լսել Աստուծոյ խօսքը և փառաբանակից լինել Նորան: Աւելորդ է կրկնել, որ առ հասարակ բոլոր հաստատութեան մէջ թագաւորողը քրիստոնէական ոգին է. և մանաւանդ այնպիսի հիւանդների համար, որոնք աւելի հոգւով են տիր և որոնց վերայ բժշկական միջոցները շատ քիչ են ազդում՝ բուժիչ և մխիթարիչ հանդիսանում են իսկապէս սէր և խաղաղութիւն ներշնչող քոյրերի և եղբայրների գէմքերն ու ձայնը: Պէտք է տեսնել, ինչպիսի հրճուանքով «պապա, պապա» կոչելով, իւրեն Բողեյլիկնգի մօտ են վազում և նո-

րան շրջապատում խեղճ ընկնաւոր, կիսապուշ մանուկները, և ինչպիսի հայրական գըթով և գգուանօք խօսում փայփայում է նա ամենքին: Այս հիւանդներից ամենաթըռուռներն անգամ սրոնց մէջ գրեթէ ամէն գիտակցութեան նշան սպառել է, մտաշելին սիրոյ լեզուի համար, նոցա անմիտ աչքերի մէջ անբացատրելի մի քնքոյշ զգացում է փայլում երբ նոքա սիրով և անձնուիրութեամբ իրենց խնամող ձեռքի մերձաւորութիւնը զգում են, և ամենաանզուսպ և քմահաճ հիւանդները, որոնց ոչ մի արտաքին միջոցով մեղմացնել չի կարելի, գառան նրման խաղաղում և հպտտակում են, երբ նոցա ականջին է դիպում իրենց ծանօթ սարկաւազուհու թողիչ ձայնը: Բարեգործական հիմնարկութիւններ և մասնաւորապէս հիւանդանոցներ ես շատ եմ տեսել քաղաքակրթուած, Եւրոպայում շատերն օրինակելի իրենց մաքրութեամբ և օրինապահութեամբ. բայց Բեթէլը մի առաւելութիւն ունի, որով նա գերազանցում է շատերին՝ թշուառութեան այս ծովի մէջ դուք գրեթէ մի տխուր կամ մըռայլ գէմք չէք տեսնի, ամենքը զուարթ են, ամենքը համբերատար, և այս այն պատճառով, որ ամենքին կապող ամենքին կենդանութիւն տուող մի հոգի կայ այստեղ, բոլոր հաստատութիւնը շնչում է կարծես նոյն ոգւով, որով լեցուած և բաբախում է հաստատութեան ղեկավարի պատուր Բողեւլիինգի կուրծքը: Սակայն ոչ Բողեւլիինգ և ոչ մէկ ուրիշը կարող էր ինքն իրենից, իւր զուտ բնական միջոցներով այդպիսի մի ոգի, այդպիսի կեանք արտադրել, նա արդիւնք չէ ոչ իմաստասիրական հայեցողութիւնների և ոչ բարոյագիտական սկզբունքների, ի ըսկըզբանէ անտի նա չէ եղել աշխարհում այլ յառաջ է եկել և բեղմնաւորել միայն այն տեղ, ուր երկնաւոր սիրոյ շողեր կաթել են անմահութեան խաչի վրայից: Այդ համոզմամբ է նաև, որ ինքը Բողեւլիինգ այնպէս խոնարհ է ու համեստ և արժանիքը իրեն չէ վերագրում, այլ փառք է տալիս գթա-

ւատ Հօր, որ միջոց է ընտրել նորան իւր բարի կամքը գործադրելու՝ կենդանի վկայ կարգելու իւր ողորմած սիրոյ համար:

Շատ հետաքրքիր է Բողեւլիինգին իւր սարկաւազների շրջանում ևս տեսնել, երբ նա այդ չտախճատ երբեմն միջին հասակից էլ աւելի անց մարդոց զանազան կրօնական — բարոյական գիտելիքներ է աւանդում, որոնք ուրիշ գործնական պարապմունքների հետ մէկ տեղ անհրաժեշտ զէնք են նոցա գործունէութեան համար: Ինչպիսի՜ ճարտարութեամբ դիտէ նա բոլորի ուշքը գրաւել, հայրական սիրով խրատել ամենքին և յանդիմանել ուր պէտք է, ամէն մի առթից օգուտ քաղել նոցա զուտ քրիստոնէական սգի, բարձր բարոյական սկզբունքներ ներշնչելու, անհատական և ընկերական կեանքի և իրենց կոչման վերաբերեալ ամէն տեսակ կանոններ հաղորդելու: Հետաքրքիր է նորան տեսնել նաև եկեղեցւոյ մէջ քարուղիս կամ իւր հիւանդների համար աղօթելիս: Բեթէլ անկեկանոցը Սիոն անուանով մի գեղեցիկ եկեղեցի ունի, որի հիմն օրհնելիս յորդառատ անձրևի տակ ներկայ է եղել Կլիսաբաց Ֆրիդրիխ կայսրը (այն ժամանակ Կեռ թագաժառանգ) և, իրրև ճշմարիտ զինուորական, չէ յօժարել ոչ մի կերպ հովանոց առնել: Ինչ խօսք, որ այսօր շրջակայքում մեծ ու փոքր ախորժակով պատմում են իրանց վաղամեռիկ սիրեցեալ կայսեր այս օրինակելի արարմունքը: Եկեղեցու բեմի Յ մեծ նկարէն լուսամուտները ընծայ են գերմ. Յ կայսրները (Վիլհելմ Ա. - ի, Ֆրիդրիխ և Վիլհելմ Բ. - ի), իսկ բուն եկեղեցու շինութեան, բացի դրսից տեղացող նուիրաբերութիւններից, գործակցել են մեծապէս և իրենք հիւանդները, իւրաքանչիւրը ըստ իւր կարողութեան: Հազիւ թէ աշխարհիս վերայ, ասում է Բող., մի ուրիշ եկեղեցի գտնուի, որ այնքան կամաւոր ճարտարապետներ ունեցած լինէր որքան այս: Ժամանակ է նկատելու, որ նորա Կլիսաւոր սկզբունքներից և նորա մեծ յաջողութեան գաղափարներից մէ-

կըն էլ այն է, որ իւր հաստատութեան մէջ ոչ մի պարսպ ձեռք չպէտք է գտնուի. ամէն ոք, որ գտնէ մի ձեռքը կամ ոտքը շարժելու կարողութիւն ունի, պարտաւոր է գործել այստեղ, իւրաքանչիւրը իւր ընդունակութիւնների համաձայն և իւր չափով: Բացի այն, որ ահագին հաստատութեան մէջ գործածուած ուտելիղէնի և հագնելիքի պատրաստութիւնը հիւանդների օգնութեամբ է տեղի ունենում, սեփական արհեստանոցների մէջ են պատրաստուում կահ կարասիք և ամէն տեսակ գործածութեան իրելէններ, անկելանոցն ունի նաև ընդարձակ աղիւստրան, որ թրծած աղիւս է մատակարարում սեփական բազմաթիւ շինուածների համար, և գեղեցիկ կաւելէն ամաններ պատրաստելու գործարան, որի արդիւնքը ի վաճառ է հանուում նա և դուրսը: Այս բոլորի մէջ բանողները հիւանդութեան մէջ շատ առաջ չգնացած ընկնաւորներ են, որոնց մի մեծ մասն էլ պարապում է դաշտային աշխատանքներով, հող մշակելով անկելանոցի սեփական ագարակներում և անբերրի հողեր մշակելի դարձնելով: Ասկայն այս կողմից ամենահետաքրքիրը «կոորտանքի տուն» է: Փրկիչը 5 հազարին հացով կշտացնելուց յետոյ հրամայել էր իւր աշակերտներին մնացած կոորտանքը ժողովել և չթողնել որ մի փշուր գետին ընկնի: Եւ ահա Բոգելշվիլնգ այդ սկզբունքով ժողովել է տալիս ներսից և դրսից ամէն տեսակ փշուրներ և պէտքեւան դարձնում: Գերմանիոյ զանազան կողմերից երկաթուղով, առանց ճանապարհածախսի, այստեղ են ուղարկուում անպէտք իրերով, մաշուած հանգերձեղէնով, մետաղների, թղթի կոորտանքով լի արկղներ և ծրարներ, զտուում, մաքրուում են մեծ մասամբ այնպիսի հիւանդների ձեռքով, որոնք ուրիշ որ և է գործ կատարելու անընդունակ են, և ապա նորոգուելով և կամ նոր իրեր շինելու համար գործ դրուելով սեփական արհեստանոցներում՝ կրկին վաճառ են հանուում: 1893 թ. - ին անկելանոցը այս ճանապարհով

23, 862 մարկ 18 ֆ. (մօտ 11 հազար ռուբլի) արդիւնք է ոտացել իւր արհեստանոցներից: մեր աշխարհի մարդու համար մի անհատապի գումար արգարե, բայց քաղաքակիրթ երկրներում ուր ամէն ինչ գործ գնել կարելի է, դա տյնքան էլ զարմանալի չի թուի: Կոորտուած երկաթէ գրիչները երբ փութերով են հաւաքուում՝ կրկին իրրեւ երկաթ գործ դրուել կարող են, շորի կոորտներից թուղթ են պատրաստում, ապակու, շշի կոորտներից ապակաբուռ, պատուած գրքերի, ամսագիրների միջից պատկերներ հանում, ճաշակաւոր կերպով իրար են կըպցուում և գիւղացի երեխաների համար աժանագին խաղի տետրակներ պատրաստուում: գործածութիւնից ելած, խանգարուած ժամացոյցներ, անօթներ, խաղալիքներ, որոնց նորոգել տալը մասնաւոր մարդու ամենեւին ձեռնտու չէ, այս տեղ դիւրին կերպով կրկին գործածական են դառնում: Եւ այս ամէնը տնտեսական օգուտից զատ այն մեծ բարոյական արդիւնքն ունի աւելի, որ կարող է յառաջ բերել աշխատութիւնը միայն ինքն ըստ ինքեան առած: Ինչքան թիւթեացնում է նա խեղճ հիւանդների մարմնաւոր հոգեկան վշտերը և տանելի դարձնում նոցա առանց գորան արգարե անտանելի վիճակը: Կոորտանքի տան մի մասը կարելի է համարել նաև անկելանոցի ընդարձակ գրատունը, ուր ժողովուում են մեծ քանակութեամբ հին կամ ընծայուած գրքեր ու պատկերներ և վաճառուում: Այլ և նամականիշների բաժինը, ուր արդէն ամբողջ աշխարհի զանազան կողմերից գործածուած նամականիշներ են հաւաքուում մեծ քանակութեամբ: քսանի չափ հիւանդներ գտում և նոցանից ալքումներ են կազմում: որոնք յայտնի է թէ ինչպէս յարգի են և ինչքան գրնահատուում են այժմ՝ Եւրոպայում: մանաւանդ հին հազուագիւտ նամականիշները, որոնց լաւ գին են տալիս և որոնցով մարդիկ կարգին վաճառականութիւն են անում: այնպէս որ անկելանոցի համար այս մասն էլ պակաս արդիւնաբերութեան միջոց չէ:

դժուար է մի առ մի թուել Բեթէլ անկեյանոցի այն բոլոր առաւելութիւնները որոնք մեզ համար հետաքրքիր կարող են լինել և խրատական: Ամէն մի շէնք, գրեթէ ամէն մի բնակիչ այստեղ իւր պատմութիւնն ունի, երբեմն խիստ սրտաշարժ պատմութիւններ: Հերոսական համբերատարութիւն հիւանդների կողմից, նոցա բարերարների և խնամողների առաքինութեան գեղեցիկ օրինակներ, ամբողջ հաստատութեան կեանքի համար նշանակութիւն ստացած միջնագէտեր ևւն: Պէտք է ասել Բողելշլիինգ շատ յարմար տեղ է ընտրել իւր ձեռնարկութեան համար: Չրջակայքի ժողովուրդը յայտնի է իւր հեղ բարի բնությունից և նիւթական օժանդակութեան հետ մէկ տեղ մատակարարում է անկեյանոցին նորա համար անհրաժեշտ գործօն ոյժերը: Քէ ինչքան նշանակութիւն ունի այս կէտը՝ հարիւրաւոր պատրաստակամ իրենց կոչմանը յարմար մարդիկ ունենալ, հասկանալի է ինքն ըստ ինքեան: Իրերի ներկայ գրութիւնը Եւրոպայում որ ստիպում է բազմաթիւ կին մարդոց, մանաւանդ միջին և բարձր գասակարգներից, անամուսին կեանք վարել, մի մեծ առիթ է, որ նոցանից շատերը այնպիսի իրենց բնաւորութեանը աւելի յարմար և իրենց անուանը պատուաբեր մի կոչումն ընտրեն, ինչպիսին է հիւանդապահի սարկաւագուհու պաշտօնը: Սակայն այդ գաղափարական կոչման նուիրում են իրենց ոչ միայն տախարհից իրենց յոյսը կտրածները, այլ նաև անձնական բոլոր բարեմասնութիւններով օժտուած և ամենաաջող պայմանների մէջ գրունուող օրիորդներ: Բերլինի մի մեծ հաստատութեան մէջ, ուր նոյնպէս սարկաւագուհիներ, ողորմած քոյրեր են պատրաստում մեզ պատմեցին մի գէպը, թէ ինչպէս մի պատուօրի միամօր աղջիկը եկեղեցում հօր ոգևորեալ քարոզը լսելով այս կոչման առաւելութիւնների և վսեմութեան մասին, առաջադուռն պէս ցանկութիւն է յայտնում ողորմած քոյր գրուել և հակառակ ծնողաց ըո-

ւոր թախանձանքին այդ ցանկութիւնն էլ իրագործում է: Բողբական եկեղեցիներն այս քոյրերին կուսութեան ուխտ կապել չեն ըստիպում, այնպէս որ նոքա կարող են միշտ կրկին ամուսնական կեանքի մէջ մտնել, կատարելով ի հարկ է որոշ պարտականութիւններ գէպի իրենց խնամող և կրթող հաստատութիւնը (այդ կրթութիւնը տարիներ է քաշում և թեթեւ չի նստում): Բեթէլում ամուսնացած զոյգերին նշանակում են կուսալարիչ և տնտես անկեյանոցի մէկ ու մէկ բաժնի մէջ, այնպէս որ նոքա շարունակում են կապուած մնալ հաստատութեան հետ, ոքա են վերև յիշուած տներէցները: Քէ եղբայրների և թէ քոյրերի բոլոր կենսական պիտոյքները հաստատութիւնը ինքն է հագում ի հարկ է, ամենակարևոր ծախքերի համար միայն մի չնչին գումար վճարելով նոցա լեթէ նոցա յանձն առած ծանր աշխատանքն ի նկատի առնենք, պարզ է, որ այս տեղ զիմել կարող են մարդիկ մեծ մասամբ լոկ գաղափարական զգացումներից զրոգուած միայն: Բողբաւոր չէ այն ժողովուրդը, որ հարիւրներով հազարներով այնպիսի անձնագոհ մարդիկ արտագրել կարող է: Ողորմած քոյրերը մանուսնդ, որոնց թիւը օրըստօրէ աճում է, մի անգնահատելի բարիք են քրիստոնեայ Եւրոպայի համար և վայելում են այնտեղ նաև իրենց տրժանի յարգը: Ամենակատաղի ազատամիտներ, որոնք հրէշաւոր գոյներով են պատկերացնում հոգևորականներին, ոչ մի որբութիւն ճանաչել չեն ուզում կամայ ակամայ ետ կքաշուեն, ճանապարհ կբանան, երբ փողոցում ողորմած քոյրերի պատկառանք ազդող հանգերձը երևայ: Անջնջելի է այն տպաւորութիւնը, որ թողնում է Բեթէլի գերեզմանոցում քոյրերի բաժինը, քովէ քով հանգչում են նոքա այս տեղ, միաձև քարերի տակ ծաղիկներով, մշտականաջ ծառերով զարդարուած շիրիմներում: Խաղաղ և օրհնուած ամէնքից, աւելի երջանիկ մի մահով քան ամենաարի զինուորներն են ունեցել պատերազմի գոռ-

դաշտում: Թէ եղբայրների և թէ քոյրերի բոլոր կեանքը ապահովում է առհասարակ այն հաստատութիւնը, որին նորա ծառայել են: Նոցանից ծերերի ու ժառանգների համար առանձին տներ կան: ուր նորա հանգիստ կերպով անցնում են իրենց վերջին օրերը: Բեթէլի ամենագեղեցիկ մասում բարձր հովասուն բլրի վերայ շինուած է Պելլա տունը, ուր խնամում են և առ ժամանակ ազատ շունչ քաշում հիւանդ և յոգնած եղբայրները: Բացի սոյնորական միջին և հասարակ կրթութիւն ունեցող անձերից, այս տեղ գալիս են նաև բաւական թուով երիտասարդ աստուածաբաններ գործնական կեանքին և յատկապէս ներքին միսիոնի վերաբերեալ գործունէութեան եղանակներին ծանօթանալու համար: մի խիստ կրթիչ և բազմաբովանդակ վարժութիւն, որին, իմ ժամանակը լրացած լինելով, ինքս ենթարկուել այլ ևս չէի կարող: բայց գերմանիայում այժմ սուսանող Գարեգին սարկաւազն այդ յանձն առաւ: Այդ նպատակով մեր ուղղած գրութեան անկեղծանդի վարչութիւնը մի սիրալիր նամակով պատասխանեց թէ նա յօժաբութեամբ այնտեղ կրնգունուի և ամէն ինամբ կվայելէ: Եթէ միայն տանել կամենայ միւսներին հաւատար իւր վերայ գրուելիք բոլոր պարտաւորութիւնները, հիւանդներին խնամել, անքուն գիշերներ անցնել և շնա Պայմանն ընդունուեցաւ և Գարեգին սարկաւազը անցեալ տարուայ աշնանային արձակուրդները Բեթէլում անցրեց, վերադառնալով այնտեղից ինչպէս ինքը գրում է, խիստ գոհ որդի և կարեւոր փորձառութիւնների առատ պաշարով: Երեւի նա ինքը մի ուրիշ անգամ աւելի մանրամասն տեղեկութիւններ առաջ կրերէ իւր ստացած փորձառութիւնից: Ըստ իս այդ փորձառութեան ամենակարեւոր և նոյն իսկ պատահական հանգիստտեսի համար իսկայն և եթ պարզուող կէտը այն վերին աստիճանի մխիթարական և ոգևորիչ ապացոյցն է, թէ քրիստոնէութիւնը չէ կարող ամենևին մի երգուած երգ համար-

ուել ինչպէս ճառում ու երգում է տեղից վերկացող տղատամիտը ամէն մի լուսաւորեալ ձևացող հասարակութեան մէջ. թէ նա գործում է և այժմ օրըստօրէ անող դորութեամբ, մնալով միշտ այն միակ տպաստանարանը, ուր ամէն վաստակեալ և բեռնաւոր խեղճեր մի քաղցր լուծի ներքոյ հանգստութիւն կգտնեն: Բարեգործութիւնը, անկեղծներին, տառապեալներին ցոյց տուած խնամքը, կարելի է ասել, այն գլխաւոր ոյժն է եղել, որին պարտական է եկեղեցին իւր հին հեթանոս աշխարհի վերայ տարած յաղթանակը. և այսօր էլ ունի ու գործ է դնում նա այդ անդիմադրելի ոյժը Թող հանրամարդկային գաղափարներով տոգորուած բարոյ, յագէտներ և իմաստակներ քարոզեն և ճառեն որքան կամենան ընդհանուր եղբայրսիրութեան վերայ, նորա մարդու բնածին, քաղաքակրթութեան հետ դարգացող յատկութիւն լինելը պնդեն: իրողութիւնն այն է միշտ, որ այդ բնածին յատկութիւնը Քրիստոսի աշխարհ գալուց առաջ մարդոց մէջ չէ եղել, ոչ նոյն իսկ Սկրատների, Պլատոնների, Սենեքաների մէջ, և որ նա մինչև այժմ իսկ գործնական կերպով և բուռն, կենդանարար գորութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ հովանու ներքոյ միայն արտապայտութիւն է գտել: Եւ այդ իրողութիւնն է, որ կրկին կյաղթէ աշխարհին, և ոչ թէ մի երեւակայեալ բուրգայականութիւն կամ բնազանցական և բնապաշտական տեսութիւնն շաղախուած առասպելներ:

— Այսպէս և Հայաստանեայց ս. եկեղեցին, եթէ նա կրկին բոլոր թափով ոտքի պէտք է կանգնէ և այն նշանակութիւնը ստանայ, ինչ որ ունէր Մեծն Ներսէսի և Սահակների եկեղեցին, անհրաժեշտ պայմաններից մէկն է նա և, որ նա էլ առաջուայ պէս իւր անկեղծոյններն ու աղքատանոցներն ունենայ: Ի՞նչ գեղեցիկ բան կլինէր, եթէ Մայր Աթոռ իւր 16 դարերի գոյութիւնը տօնելիս այսպիսի բարեգործական հաստատութիւններ ընծայ ստանար իրեն հաւատարիմ ժողովրդից: